

A filozófiai biográfiaírás művészete¹

Varga Péter András

Szalai Zoltán: *Im Schatten Heideggers. Einführung zu Leben und Werk von Wilhelm Szilasi*. Freiburg i. Br. (Németország): Alber Verlag, 2017. 312 oldal.

Szalai Zoltán impresszív kiadatlan forrásanyagot mozgató és szerteágazó háttértudásra támaszkodó műve minden kétséget kizáróan az *utóbbi évek legjelentősebb fejleménye* a magyar filozófiai hagyomány historiográfiájában az e tradíció anyagát alkotó életművek feltárása terén. Ehhez persze szükség van egy olyan tárgyalandó szerzőre, aki az életműve vagy a filozófia szakmai intézményrendszerében és hálózataiban betöltött szerepe okán érdemes figyelmünkre, működéséből mégis pusztán „sporadikus szeletek” ismertek (11).² Az ilyen életművet és recepciótörténetet magáénak tudható gondolkodó – akit Szilasi Vilmos (1889, Budapest – 1966, Locarno) személyében lelt fel Szalai – persze nem ritkaság a magyar filozófia történetében, ahol a történelmi kataklizmákhoz kapcsolódó kánonváltásoknak, más bölcsészeti diszciplínák domináns voltának, sőt a magyar kultúra állítólagos filozófiátlanságának éppen e filozófiatörténet szereplői által táplált tézisének, végül pedig a recepció és kreativitás a történeti teljesítmények értékelésére alkalmazott bináris oppozíciójának köszönhetően mintegy a magyar filozófus *epitheton ornansa* lett az „elfeledett” jelző.³ Szalai munkája egy

¹ Az írás elkészítését az MTA A *filozófiatörténet filozófiája a kontinentális filozófiai tradícióban* című Bolyai János Kutatói Ösztöndíja támogatta.

² A forrásmegjelölés nélkül szereplő oldalszám-hivatkozások a recenzált könyvre vonatkoznak (amelyet saját fordításomban idézek). Csak a recenzált könyvben nem szereplő forrásokra hivatkozom külön.

³ Neumer Katalin életében megjelent egyik utolsó tanulmányában a magyar filozófia historiográfiáját áttekintve joggal jegyezte meg: az „önmagát mint olyan történetet mutatja be, amelynek telosza az önállósodás és az originalitás” (Neumer 2014: 231). Ugyanakkor éppen Neumer gondos esettanulmánya mutatja meg, hogy a magyar kultúra filozófiátlanságának tézise – vö. „A filozófiának a magyar nemzet szellemi életében nem jutott kiváló szerep; kimagasló, vezérlő alakokra ezen a téren nem



nagyhírű külföldi bölcsészettudományi kiadónál jelent meg német nyelven – ami önmagában is figyelemre méltó, hiszen a magyar filozófiatörténet egészének utolsó monografikus igényű külföldi feldolgozása még a rendszerváltás előtt született (s az is inkább a történetírói keretekre, semmint annak tartalmára irányul [Steindler 1988]), sőt a magyar filozófia historiográfiájának nyugat-európai jelenléte általában véve is gyenge. Ez a tény is jelzi Szalai vállalkozásának különlegességét, nevezetesen azt, hogy szerzőnk Szilasi életművének feltárásával egyszerre vállalkozott a magyar filozófiatörténeti kánon és az egyetemes filozófiatörténet egy részkánonjának, az 1945 utáni németországi filozófia történetének érdemi bővítésére.

Szilasi Vilmos egy zsidó származású értelmiségi családba született 1889-ben Budapesten, az apja, aki nevét néhány évvel korábban magyarosította *Sonnenfeld*ről, a ma is működő egyetemi elintézmény, az Eötvös Collegium tanára és a kolozsvári egyetem nyelvészprofesszora volt. Apja korai halálát követően Szilasi 1906-tól a budapesti tudományegyetemen kezdte meg tanulmányait, amelyeket berlini, heidelbergi és párizsi peregrináció szakított meg. Az egyetemen Szilasi egyike volt a nagyhatású professzor és tudományszervező Alexander Bernát tanítványainak, akik – amint erre Mezei Balázs rámutatott a magyar fenomenológia történetét felrajzoló angol nyelvű enciklopédia-szócikkében (Szilasi explicit tárgyalásával, Mezei 1997: 321–322)⁴ – először honosították meg Magyarországon a századfordulón Edmund Husserl *Logikai vizsgálódásainak* megjelenésével színre lépett fenomenológiát, amelyre neokantiánus tanáruk maga azonban nem volt fogékony. Szilasi 1910-ben doktorált filozófiából egy Platónról írott értekezéssel, s ugyanebben az időben megromlott a viszonya a néhány évvel idősebb Lukács Györggyel, aki Szilasit az Alexander Bernát számára készült *Festschrift*-ben írott tanulmánya kapcsán plágiummal vádolta meg (amely vádat Szalai alaptalannak talál, lásd 21). Szilasi sorsának alakulása számára meghatározó volt az egy nagyiparos lányával, Rosenberg Lilivel 1918-ben kötött házassága, ami Szilasi számára a húszas évek során a kémiai tanulmányokkal, sőt vegyi üzemek reorganizációjával eltöltött kitérőt – és persze anyagi függetlenséget – hozott. 1919-ben a Szilasi-házaspár nem kisebb személyiség, mint maga Edmund Husserl „meghívására” (25) a németországi Freiburgba költözött, ahol Szilasiék a freiburgi fenomenológia és a korabeli filozófia másik csillagával, Martin Heideggerrel is közeli barátságot kötöttek. 1926

akadunk” (Alexander 1896: 16) – már Alexander Bernát számára is a tágabb kultúra és a filozófia összekapcsolására irányuló saját vállalkozás előkészítésének része volt (Neumer 2014: 238), amelyek külső lehetőségfeltételét Neumer hálózatelemzési indoklással igyekezett kimutatni (Neumer 2014: 241; vö. Margócsy 2007). A magyar filozófia historiográfiájának módszertani kiütkeresését illetően reprezentatív áttekintést nyújtanak a *Magyar Tudomány* 107/8. és a *Szépirodalmi Figyelő* 2013/3. számának körkérdései.

⁴ A nemzetközi fenomenológiatörténeti irodalomból Szilasit illetően még kiemelendő: Spiegelberg-Schuhmann 1982: 249–250.



és 1928 között a Szilasi-házaspár követte Heideggert Marburgba, sőt Szilasi Lili és Martin Heidegger között egy ideig „intim viszony” is volt (119; *forrásmegjelölés nélkül!*).⁵ A semleges Svájcban átvészelt világháború Szilasi Vilmos számára az ipari konzulensi tevékenységének szüneteltetését jelentette, amit Szilasi filozófiai munkásságának újrakezdésére, sőt korábban magyar nyelvű munkásságának – Szilasi jegyezte például a Husserlt hetvenedik születésnapját köszöntő írást a *Nyugat* hasábjain, amely alaposságában és problémafelvetéseiben bőven túllépett a laudáció keretein⁶ – nemzetközi szintre történő áthelyezésére használt fel.

Szilasi biográfiája – s egyúttal Szalai példaszerűen gondos, a magántulajdonban lévő hagyatékot számos közgyűjteményi forrással kiegészítő rekonstrukciója – már ezen a ponton kiemelt érdeklődésünkre tarthatna számot, azonban Szilasi karrierje a közvetlen háború utáni évek káoszában egy egészen valószerűtlen fordulatot vett: Az 1947. év őszi szemeszterétől kezdve Szilasi felkérést kapott a freiburgi egyetemen azon katedra helyettesként történő betöltésére, amelynek korábbi birtokosa – amint Szalai kiemeli – maga Edmund Husserl, majd pedig Husserl *unico loco* utódjaként Martin Heidegger volt (kettőjüket megelőzően pedig egyébként a szintén világhírű neokantiánus Heinrich Rickert; a másik freiburgi filozófiai katedra a konkordátum értelmében világnézetileg kötött volt). A sors iróniája – ami ezúttal egy ellenkező előjelű történeti kontrafaktuális megfogalmazására ad lehetőséget⁷ –, hogy egy évvel korábban Lukács megakadályozta Szilasi visszatérését a budapesti tudományegyetemre, nehogy a világnézetileg semleges Szilasi, aki – mint Szalai gondos elemzése kimutatta – „kompromisszumos jelölt [*Ausgleichskandidat*]” lehetett volna (29) veszélybe sodorja a Lukács által favorizált Fogarasi Béla filozófiai professzori kinevezését. Fogarasi egyébként korábban maga is részese volt a fenomenológia kibontakozó magyarországi recepciójának, azonban másokhoz hasonlóan a Tanácsköztársaság bukását követően előbb németországi, majd szovjetunióbeli emigrációba kényszerült. Visszatérése után azonban karrierje üstökösszerű emelkedésbe kezdett – 1957-ben ráadásul ő lett az MTA akkor megalapított Filozófiai Intézetének első igazgatója is –, s elkötelezettségéről éke-

⁵ Érdemes hozzátenni, hogy Martin Heidegger – amint a feleségéhez írt fennmaradt levelek, különösen pedig az azokhoz fűzött rokonok kommentárok bizonyítják (Heidegger 2005) – korántsem volt hűséges típus (Hannah Arendt szerepe ebből a szempontból nem volt kitüntetett, legfeljebb az időskori intellektuális kapcsolat tekintetében), amint a Heidegger-hagyatékot kezelő fiú, Hermann Heidegger sem vér szerinti (de törvény szerinti) gyermeke Martin Heideggernek.

⁶ Érdemes itt párhuzamot vonnunk a Németországban a *Kant-Studien*-ben megjelent ünnepi írással, amelyet a Husserl körüli tanítványi és asszisztensi kör egyik belső, de nem központi tagja jegyzett (Becker 1930).

⁷ Amint egy írásomban érveltem, a kontrafaktuális történeti kérdésfeltevések – manapság a történettudományon belül korábbi létjogosultságát egyre inkább visszanyerő – kontrollált alkalmazása a filozófiatörténet-írás legitim és ismeretbővítő eszköze lehet (Varga 2014).



sen tanúskodik az először 1949-ben megjelentetett *Sztálin, a filozófus* című írása, amelynek konklúziója már nem is lehetne egyértelműbb: „A kommunizmus nagy teoretikusának [ti. Sztálinnak] eszméi mint világítótorony mutatják meg pártunk és népünk számára az utat – a szocializmus felé” (Fogarasi 1952: 17).⁸

⁸ Fogarasi doktori disszertációja (Fogarasi 1913) még az ítéletek voluntarisztikus, azaz a pusztá (nem-tételező) képzet-összekapcsoláson túlmenő komponensének felkutatására irányult, amely a korabeli, Boole–Jevons–Schröder–Frege–Russell előtti hagyományos logika centrális problémája volt, amit Fogarasi Franz Brentano és iskolája, köztük Edmund Husserl, valamint vitapartnerei (például Christoph von Sigwart és természetesen a délnémet neokantiánusok) értő bevonásával tárgyalt. Fogarasi az ezt követő évek során még kísérletet tett filozófiai és politikai elköteleződésének összeegyeztetésére (lásd Novák 1979: 186 skk.), azonban a tanácsköztársasági intermezzót – a Lukács által vezetett Közoktatásügyi Népbiztosságon Fogarasi a felsőoktatási csoport vezetője volt – követően az ausztriai, majd német emigrációban fokozatosan a doktriner marxizmus felé fordult. Fogarasi 1930-ban Moszkvába települt, ahol az akadémia Világgazdasági és Világpolitikai Kutatóintézetében dolgozott, amelyet Fogarasi régi ismerőse, a szintén Alexander-tanítvány, tanácsköztársasági népbiztos és már 1920-tól szovjet emigráns Varga Jenő vezetett. Varga Jenő egyébként szintén disszertációja révén írta bele nevét a fenomenológia századfordulós magyarországi történetébe (Varga 1909). A Magyarországra visszatért Fogarasi egyetemi tanári tevékenységének megkezdése azt a fordulatot követte, amikor – amint egy, a hetvenes években megjelent forrás fogalmazott – „[a]zok a tanárok, akik szemben álltak a marxizmussal, vagy nem tudták magukévá tenni, megváltak katedrájuktól” (Sinkovics szerk. 1972: 438). Fogarasi egyrészt a kötelező ismeretelmélet tárgyat tanította, másrészt az 1948–1949. és 1953–1954. közötti tanévekben folyó filozófiatanári képzést irányította. Ezen képzés a Lenin Intézetbe történő kiszervezésének idejére a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem rektora lett (Sinkovics szerk. 1972: 448), a forradalmat követően pedig az Eötvös Loránd Tudományegyetemen az addig szovjet vezetésű Filozófiai Tanszék szétválasztásával létrejött Dialektikus Materializmus és Logika Tanszék vezetését vette át másodállásban (Sinkovics szerk. 1972: 442).

Fogarasi akadémiai intézetigazgatói tevékenységét (1957–1959) Horváth Pál érdemi hatás nélkülnek tartja, és kinevezését Fogarasi politikai semlegességének tudta be, ti. Fogarasi „a Közgazdasági Egyetem rektoraként viszonylag távol tudta tartani magát a filozófiai vitáktól”, ráadásul az 1959-ben elhunyt Fogarasi „utolsó éveiben elsősorban logikai szakkérdésekkel foglalkozott” (Horváth 2000: 6–7, 7. lj.). Fogarasi egy életrajzírója ugyanakkor az 1956 utáni karrieremelkedést egyértelműen a Fogarasi életpályáját meghatározó, Lukácssal szembeni konkurencia kontextusába helyezte, amely az 1959-es, Lukács-ellenes cikkben csúcsoncsodott ki (Karádi 1983: 50–51; Fogarasi 1988: 41). – Fogarasi ezen rövid *párhuzamos életrajza* egyrészt betekintést enged a kialakulófélben lévő fenomenológia gazdag és szinkron magyarországi recepciójának eddig feltáratlan fejezetébe; másrészt kontrasztot képez Szilasi beépülésével a Fenomenológiai Mozgalom nemzetközi aktorhálózatába a húszas évek folyamán; végül – különösen Szilasi 1946-os hazatérésének kontrafaktuális lehetősége felől szemlélve – érzékletesen mutatja be az ígéretes kezdeteket felmutató magyarországi fenomenológia történetének 1945 utáni megszakadását. Utóbbi diszkontinuitás abban gyökerezett, hogy a marxistává lett egykori Alexander-tanítványok pártpolitikailag éppen ellenkező oldalon álltak, mint a fenomenológia modern hazai recepcióját újraindító Lukács-tanítványok (utóbbit illetően plasztikus beszámoló: Vajda 2016).

Szilasi hasonlóan felívelő, ámde *nyugatnémet* karrierje korántsem meglepő módon irigységet is előhívott. A freiburgi katedra elfoglalása során konkurensei között volt, igaz, a teljes professzori kinevezés perspektívájával, maga Hans-Georg Gadamer, a háború utáni német filozófiai élet első számú notabilitása, csakúgy, mint Heidegger korábbi marburgi konkurense, Nicolai Hartmann vagy a katolikus gondolkodó Romano Guardini. S mivel, amint Szalai meglepő általánossággal írja, „az akadémiai világban belül háború uralkodik, és minden eszközt bevetnek az egyes csaták megnyerésére” (131), Szilasiról is a legvadabb rémhírek kaptak lábra, mint például az a névtelen – Szalai félig kimondott feltételezése szerint esetleg Heideggerre visszavezethető – pletyka, miszerint „Szilasi múltja bizonytalan, hiszen Szilasi kommunista miniszterként [*sic!*] volt aktív [...], hogy nem doktorált, és jogtalanul viseli a professzori címet” (kiadatlan egyetemi aktából idézi: 130). Szalai ismét csak megcsillogtatja (filozófia)történeti oroszlánkörmeit, amikor ebben a *sine ira et studio* hagyományos történetírói erényét igénylő szituációban számos külföldi és belföldi kiadatlan forrásra támaszkodó óvatos elemzéssel kimutatja (23 skk.), hogy Szilasi feltehetően valóban nem rendelkezett professzori kinevezéssel szülőhazájában – hacsak nem egy szóbeli ígérettel a Tanácsköztársaság forгатagában, ami leginkább csak az Eötvös Collegium nem-professzori státuszú tanárságára vonatkozhatott. S így a freiburgi katedra elfoglalása Szilasi részéről legalábbis egy *overstatementen* alapult (utóbbi terminus a recenzens összegző szövelezése).⁹ A háború utáni évek egyetempolitikai küzdelmei Heidegger egyetemi rehabilitációja körül tehát, amint Szalai számos egyetemtörténeti elsődleges forrás és szekunder mű kiértékelésével megállapítja, tehát legalább ugyanolyan mértékben Szilasi egyetemi státuszáról is szóltak. Szilasi végül 1956-ban rendkívüli egyetemi tanári kinevezést kapott, majd 1959-ben nyugdíjazták (habár 1962-ig utódjának helyetteseként tanított Freiburgban). Mindez persze csak Szilasi egzisztenciájának adminisztratív aspektusát tisztázta – eltekintve attól, hogy utódai a katedrán nem egyszer memoricídiummal próbálkoztak, magukat közvetlenül Heidegger utódként tüntetve fel –, azonban rendezetlen, mert rendezhetetlen maradt Szilasi Heideggerhez fűződő személyes és filozófiai viszonyának kérdése, amelynek Szalai egy rendkívüli érzékenységgel megírt fejezetet szentel. „Bárcsak [Szilasi Vilmos] elszakadna Martintól! De ez egy hiábavaló kívánság” – írta Szilasi

⁹ A sors iróniája (pontosabban egy értelmiségi generáció életútjainak sajátossága), hogy Szilasi 1946–1947-es budapesti konkurense, Fogarasi Béla (lásd korábbi lábjegyzetben) is hasonló problémákkal küszködött: „Előadó jelenti, hogy Dr. Fogarasi Béla miniszteri osztályfőnök egyetemi nyilvános rendes tanárságba való rehabilitálását kéri, mert állítása szerint az 1919-iki tanácsköztársaság alatt egyetemi nyilvános rendes tanárrá nevezték ki. A bölcsészettudományi kar részletesen foglalkozott a kérdéssel, de sehol nem találta meg a hivatalos feljegyzésekben a professzori kinevezést” (A Pázmány Péter Tudományegyetem tanácsuléseinek jegyzőkönyvei, 1946–47, 1788/1946-47, 1947. márc. 29., 304. oldal).



Lili egy kiadatlan, harmadik személynek címzett levelében, amely furcsamód Heidegger hagyatékában maradt fenn (idézi: 128).

Mindezek alapján látható, hogy Szalai nagyon pontosan állapította meg Szilasi jelentőségét, amikor őt „a hatástörténeti szempontból az egyik legjelentősebb magyar filozófus”-nak nevezi (30). Más szóval: Szalai Zoltán – konzulensei (Szász Ferenc† és Bacsó Béla), tanárai és munkájának további segítői közreműködésével (utóbbiak között egyébként elismerésre méltó módon Szilasi leszármazottai és más tárgyalt szerzők is szerepelnek!) – ezzel a kiváló művel a magyar filozófiai hagyomány historiográfiájának régi adósságát törlesztette, s a könyv egyetlen, a témával foglalkozó kutató könyvespolcáról sem hiányozhat – itthon és külföldön egyaránt. Mit kezdjen azonban a magyar (és egyetemes) filozófiatörténet-írás ezzel a felszínre hozott kincsével? Szalai művének különlegessége, hogy erre a kérdésre is választ kíván adni, amennyiben külön fejezetek sorában foglalkozik egyes hatástörténeti aspektusokkal, amelyek Szilasi jelentőségét a már rekonstruált Szilasi-biográfia felől tekintve megalapozhatják: Szilasi Babits Mihályhoz fűződő viszonyával, az egész életén át tartó barátsággal Szilasi és Déry Tibor között, csakúgy, mint Szilasi hatásával a német pszichológus Ludwig Binswangerre és a biológus-természetfilozófus Adolf Portmannra – sőt még Szilasi egy irodalmi műben fellépő szerepével is, valamint természetesen Szilasi hatásával azokra, akik őt tanáruknak tekintették.

Néhány évvel a *Stunde Null* után ugyanis egyetemi hallgatók egy kis csoportja kelt útra Münster városából, hogy Martin Heideggernél tanulhasson Freiburgban (183). E csoport tagjai, akik között nemcsak az analitikus filozófia németországi meghonosításában úttörő szerepet betöltő Ernst Tugendhat nevét találhatjuk, hanem a későbbi Ritter-iskola centrumának gondolkodóit is (Odo Marquard, Hermann Lübbe), végül a „fakó” Heidegger helyett/mellett Szilasi tanítványai lettek (Heidegger jellemzését egy résztvevő beszámolójából idézi: 184). Tekintve, hogy a Ritter-iskola napjainkban a második világháború utáni német filozófia legjelentősebb intellektuális irányzataként jelenik meg,¹⁰ ez a fejezet önmagában megalapozza Szalai munkájának szuperlatívuszokban történő értékelését, hiszen Szilasi hatásának feltárása érdekében Szalai nem kevesebbre vállalkozott, mint önálló interjúk elkészítésére Marquarddal és Lübbével (a szintén interjúalany Detlev von Uslar pszichológus esetében pedig Szalai még álmokat is bevont forrásai közé, mégpedig nem képletes értelemben)!

A könyv korábbi részében Szalai kortárs életrajzíróktól némileg szokatlan módon közvetlen, éles ítéletet fogalmazott meg Szilasi filozófusi kvalitásairól (Szilasi „filozófiai értelemben soha nem érte el Heidegger színvonalát”, 134; „legnagyobb hibája” állandóan a „témától való elkalandozás”, 115); a tanítványokra vonatkozó

¹⁰ A Ritter-iskola jelentőségének megítéléséhez és szárnyakra történő felosztásához lásd: Schweda 2015: 9 skk., 77 skk.

fejezet azonban ezt a képet érdemileg árnyalja, amennyiben Szalai interjúalanyai betekintést engednek Szilasi tanári működésének mozgatórugóiba és egyben az akadémiai érvényesülését korlátozó tényezőkhöz: Szilasi „a filozófia történetében élt, »kortársai« Kant, Schelling és Spinoza voltak” (idézi: 182). A *res publica litterarum* megjelenítése mellett – a svájci emigrációból nagypolgári életstílusát a szétbomlított Németországban is megtartó, így a (nagy)polgári konvenciókat továbbörökítő – Szilasinak egy speciális közvetítői érdeme is volt Lübbe visszaemlékezése szerint, nevezetesen: megmutatta számukra a marxizmus filozófiai relevanciáját (185). A Lukács által Budapestről kizorított Szilasi a lukácsi művek megismertetője volt a Német Szövetségi Köztársaság meghatározó liberálkonzervatív gondolkodói számára. Marquard ugyanakkor rámutatott arra, hogy Szilasi freiburgi lokális egyetemi konfliktusai szerepet játszhattak az országos, illetve nemzetközi hírnév elmaradásában (illetve ezen érme másik oldala, ti. annak hiánya, hogy Szilasi „a feszültségteljes egyetemi körülmények között kiálljon tanítványai érdekében”, 189) – s persze az sem segíthetett, hogy Szilasi egy, a szakmából később teljesen eltűnt tanítványban próbálta felfedezni „a jövő Heidegger”-ét (189). E lenyűgözően forrásgazdag fejezet vizsgálódásai alapján rendkívül találónak tűnik, amikor Szalai könyve összegzésében Robert Heiss nyomán Szilasi fő érdemét „közösségek állandó újraalkotása”-ban látja – „egy olyan feladat, amely soha sem válhat befejezetté és teljessé” (225).

A Szalai műve által élénk tárt széles merítés nyilvánvalóan mindig magában hordozza annak veszélyét, hogy az olvasók még többet követelnek, azonban ebben az esetben jogos olvasói igénynek tűnik, hogy többet tudjunk meg arról, hogyan került Szilasi Freiburgba, és ott milyen szerepet töltött be a két háború közti időszakban a Fenomenológiai Mozgalom félisteneinek közelségében. Erre vonatkozóan minden bizonnyal érdekes felvilágosítással, sőt talán számos felfedezésre váró kincssel tudnának szolgálni a Szilasi-hagyatékban és más, Szalai által felkeresett gyűjteményekben megbúvó anyagok – elvégre a korabeli magyar filozófiai élet és a Fenomenológiai Mozgalom freiburgi fázisa közti legintenzívebb kapcsolatról van itt szó! –, azonban Szalai ezeket a kérdéseket nagyjából nyitva hagyja, sőt még a nyomtatásban elérhető nemzetközi fenomenológiatörténeti anyagokat sem használja ki. Pusztán egy példát említve az utóbbira: Szilasi az egyetlen magyar, akinek az Edmund Husserl-lel való levélváltása (beleértve Szilasi Lilit és Malvine Husserl-t is) szerepel a német filozófus levelezésének kritikai kiadásában (Husserl 1994: 4. köt., 505–506).¹¹ Ugyanazon érem másik oldala persze az, hogy Szilasi szerepe az 1945 utáni Husserl-recepcióban korántsem dicsőséges, sőt a „szigorú filozófia” tézise kapcsán kifejezetten félrevezető volt. Szalai, aki Szilasi ez irányú

¹¹ Megjegyzendő, hogy Szilasi nem az egyetlen, ha a kritikai kiadásba be nem került leveleket is figyelembe vesszük (vö. Varga 2017).



tevékenységének filozófiai értékelését jótékony homályban hagyja, maga is idézi Szilasi összefoglaló ítéletét Husserlról egy közvetlenül Szilasi halála előtt megjelentetett Husserl-kommentárból: „A filozófia szigorúsága két irányból biztosított: az életvilág szigorú megkonstruáltsága és a megalapozás szigorúsága irányából [...]. Az eljárás mód szigorúságának jele Husserl ábrázolásában a teljes eltérés Diltheytől” (idézi: 113). Azt illusztrálandó, hogy ez mind szisztematikailag, mind történetileg mennyire torz képét nyújtja a Szilasi által egy meghaladó szintézis alakzatába foglalni kívánt husserli gondolkodásnak (Szilasi szerint „Heidegger [...] betöltötte a [husserli] transzcendentális fenomenológia első és legmélyebb szándékát”, idézi: 121), elég csak Husserl néhány késői levélhelyére utalnunk, amelyben a freiburgi mester (akkor már Heidegger árnyékában) így írt Georg Mischnek, Dilthey sógorának és összegyűjtött munkái kiadójának: „Ön nem tudja, hogy néhány beszélgetés Dilthey-jel 1905-ben Berlinben – nem pedig Dilthey írásai – adták azt az ösztönzést, amely a *Logikai vizsgálódások* Husserlétől az [1913-ban megjelent] *Eszmékéig* vezetett, s hogy az *Eszmék* hiányosan bemutatott, tulajdonképpen csak 1913 és kb. 1925 között konkrét módon beteljesített fenomenológiája a legbelsőbb közösségre vezetett Dilthey-jel (lényegileg másként formált módszerrel)” (Husserl 1994: 6. köt., 275). Élete utolsó egészséges hónapjaiban Husserl pedig így kommentálta ugyanezen látogatás jelentőségét ismét csak Mischnek: „bár csak már 1905-ben is annyira tisztában lettem volna a módszerem értelmével, mint az öregkorban: a felejthetetlen Dilthey látta volna, hogy *ebben* a transzcendentáliszmusban rejlik szándékainak végső betöltése. Azonban még végtelen sok munkára volt szükségem, hogy tisztázzam a magam számára azt, amit megkezdtem” (Husserl 1994: 6. köt., 284). E felvetések célja természetesen korántsem valamiféle hiányt diagnosztizálni Szilasi kítűnő könyvében, hanem inkább feladatokat (és lehetőségeket) fogalmazni meg a magyar – és egyetemes – filozófia historiográfiája számára.

Szalai könyvének további különlegessége, hogy az összegző utolsó fejezet elé egy terjedelmes módszertani fejezetet iktatott be, amely a diskurzuselméletekkel (mindenekelőtt Foucault kapcsán) foglalkozik, kitekintéssel a biográfiaírás elméleti kérdései felé. Nem ez az egyetlen jele a monográfus Szilai dicséretre méltó módszertani érzékenységének – műve bevezetésében a „téma 'topológiai' feltárása”-ról beszél (14), hitet téve a részletkutatások materialitása mellett (sőt külön fejezetet szentel a Szilasi-hagyaték történetének) –, azonban a módszertani fejezet helyi értéke valamennyire mégis bizonytalannak tűnik. Foucault neve a mű többi fejezetében (a bevezetőn kívül) egyszer sem hangzik el, *vice versa* a módszertani fejezetben csak négyszer találkozhatunk Szilasi névvel. A kettő viszonyának feloldását jelenthetné, ha utóbbi az előbbi módszertanára történő explicit reflexió lenne, azonban Szilai az ott leírtakat a mű „folytatására” kívánja vonatkoztatni (202). Vajon ebben a viszonylag terjedelmes módszertani fejezetben Szilai a diskurzuselméletekről kívánja-e edukálni az azzal még nem találkozó olvasóit, avagy



kritikai diszkussziót kíván folytatni azzal? Az előbbi értelmezési lehetőség mellett szól, hogy Szalai pusztán a diskurzus-terminus szerinte ekvivók használata miatt szerepelteti áttekintésében Habermast (205 skk.). Ami az utóbbi lehetőséget illeti, a fejezet véleményem szerint legígéretesebb felvetése, nevezetesen Foucault és a Ritter-iskola (különösen Lübbe és Marquard) gondolatainak konfrontációja, csak két viszonylag rövid részben jut szóhoz (216, 220–221). Szalai „Foucault 'szerszámosládájá'”-nak (223) hozadékát a biográfiaírás számára egyrészt abban a felismerésben látja, hogy „az eredmény nem telosz” (221, azaz az eseményeket és személyeket sokoldalúságukban kell láttatni), másrészt az arra irányuló ösztönzésben, hogy a biográfia tárgyát és kortársait „a saját időhorizontjukban és korlátozott tudásukban kell tekinteni” (221). Nem világos azonban, hogy ezek a módszertani maximák – s általában véve, „a perspektíva-sokszínűség és a kortárs diskurzusok hálózatának konzekvens keresése” (222) – elgondolhatatlanok-e a foucault-i diskurzusanalízis elméleti háttere nélkül, azaz megfordítva, ezen maximák követése önmagában implikál-e valamilyen posztstrukturalista jellegű elmélet irányában történő elköteleződést. Ráadásul ebben az elméleti elköteleződésben egészen biztosan nem osztoznak az azt még nem interiorizáló *tárgyszintű* szerzők, így például Szilasi, aki egy 1946-ban papírra vetett levelében így fogalmazott: „Amint látod, nem tudok különösen nagy teljesítményről beszámolni. Sok tanítványom volt az életemben, azonban kevés írásom” (idézi: 178). E megnyilatkozás *tárgyszinten* – és következésképp számos komplex összefonódásában az elemzési szinttel történő – aligha tűnik kompatibilisnek olyan elemzői állásponttal, miszerint „a tradicionális szerző abban a pillanatban eltűnik, amint a diszkurzív esemény befejeződik, és a kijelentés végbemegy” (213). Valaki akár azt is felvethetné, hogy nem szerencsés Szalainak a kiváló munkája módszertani önmegértését ilyen posztmodern ihletettségű frankofón és azokat recipiáló német irodalomelméleti módszertanok mentén keresnie, hiszen azok bizonyos értelemben aszimmetrikus módon előfeltételezik a kánon teljes kidolgozottságát, illetve a kánonfeldolgozás hagyományos eszközökkel történő folytathatatlanságának tapasztalatát. Aligha kíván részletesebb historiográfiai áttekintést annak demonstrálása, hogy az elhanyagolt magyar filozófiai hagyomány esetében ezt a pontot még korántsem értük el. – Persze, vethetné ellen másvalaki, a reméltnél gyorsabban felzárkózhatunk a szerencsésebb filozófiai kultúrák historiográfiájához, ha a továbbiakban is olyan feldolgozások jelennek meg, mint Szalai tekintélyt parancsoló extenziójú forrásanyagot felvonultató, számos diszciplínát átfogó, példaszerű módszertani érzékenységgel – és élvezetes németiséggel – megírt, minden elismerésre méltó munkája.



Irodalom

- Alexander Bernát 1896: Magyar filozófia története. In: *A Pallas Nagy Lexikona. Az összes ismeret enciklopédiája tizenhat kötetben. XII. kötet: Magyar – Nemes*. Budapest: Pallas. 16–22.
- Becker, Oskar 1930: Die Philosophie Edmund Husserls (anlässlich seines 70. Geburtstags dargestellt). *Kant-Studien* 35: 119–150.
- Fogarasi Béla 1913: Az ítélet voluntaristikus elmélete. *Athenaeum* 22/1–2: 58–99, 32–52.
- Fogarasi Béla 1952: *Filozófiai előadások és tanulmányok*. Budapest: Akadémiai.
- Fogarasi, Béla 1988: *Parallele und Divergenz. Ausgewählte Schriften*. Szerkesztette: Karádi Éva – Tallár Ferenc. Archivumi füzetek 8. [Budapest]: MTA Filozófiai Intézet.
- Heidegger, Martin 2005: „Mein liebes Seelchen!” *Briefe Martin Heideggers an seine Frau Elfride 1915–1970*. Szerkesztette: Gertrud Heidegger. München: Deutsche Verlagsanstalt.
- Horváth Pál 2000: *Filozófiai Intézet*. A Magyar Tudományos Akadémia kutatóintézetei. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- Husserl, Edmund 1994: *Briefwechsel*. Szerkesztette: Karl Schuhmann – Elisabeth Schuhmann. Husserliana Dokumente 3. Dordrecht: Kluwer.
- Karádi Éva 1983: Fogarasi Béla – értelmiségi életpálya a XX. században. *Medvetánc* 4: 33–53.
- Margócsy István 2007: Hogyan alakult ki a magyar irodalom filozófiatlanságának tézise? *Világosság* 47/6: 119–124.
- Mezei, Balazs M. 1997: [Phenomenology in] Hungary. In: Embree, Lester et al. (szerk.): *Encyclopedia of Phenomenology. Contributions to Phenomenology* 18. Dordrecht: Kluwer AP. 321–326.
- Neumer Katalin 2014: Magyar filozófia, osztrák filozófia, filozófia. II. rész. *BUKSZ* 260/3: 230–264.
- Novák Zoltán 1979: *A Vasárnapi Társaság. Lukács Györgynek és csoportosulásának eszmei válsága, kiütkeresésük az első világháború időszakában*. [Budapest]: Kossuth.
- Schweda, Mark 2015: *Joachim Ritter und seine Schule (zur Einführung)*. Hamburg: Junius.
- Sinkovics István (szerk.) 1972: *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1945–1970*. Budapest: [Eötvös Loránd Tudományegyetem].
- Spiegelberg, Herbert – Schuhmann, Karl 1982: *The Phenomenological Movement*. 3. revised and enlarged edition. The Hague: Martinus Nijhoff.
- Steindler, Larry 1988: *Ungarische Philosophie im Spiegel ihrer Geschichtsschreibung*. Freiburg: Alber.
- Vajda, Mihály 2016: Wie ich aus der Minderjährigkeit des Marxismus mit der Hilfe der Phänomenologie herauswuchs? *Horizon. Studies in Phenomenology* 5/1: 54–69.
- Varga Jenő 1909: *A transscendentalis [sic!] módszer phaenomenológiai kritikája*. Budapest: Világosság.
- Varga Péter András 2014: Kontrafaktuális filozófiatörténet? A „Mi lett volna, ha...?”-kérdések használata a történettudományban és jelentősége a filozófiatörténet-írásban. *Magyar Filozófiai Szemle* 58/4: 31–59.
- Varga, Peter Andras 2017: Eugen Enyvvári's road to Göttingen and back: A case study in the Transleithanian participation in early phenomenology (with an appendix of Edmund Husserl's two unpublished letters to Enyvvári). *Studies in East European Thought* 69/1: 57–78.